

MAGYAR OLVASÓKÖNYV

A KÖZÉPISKOLÁK I. OSZTÁLYA SZÁMÁRA

SZERKESZTETTE:

DR. VOINOVICH GÉZA

DR. GALAMB SÁNDOR

ÚJ ÁRA: 4 P 70f

A KÉPEKET KÚN JÓZSEF ÉS DARABOS ISTVÁN RAJZOLTÁK

KIADJA A KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDA
BUDAPEST, VIII., MÚZEUM-KÖRÚT 6. GÓLYAVÁR.

*

11. A Balaton tava.

A Balaton Magyarország legnagyobb tava, sőt Közép- és Dél-Európa tavai közt is a legnagyobb. Terjedelme 160.000 magyar hold, vagyis 12 földrajzi négyszögmérföld, vagy 690 négyszögkilométer. Hossza 82 kilométer.

Története ott kezdődik, ahol neve. A római uralom idején Peiso néven nevezik a latin írók, csak később keletkezik a Bala-

ton név, mely szláv nyelven mocsarat (Blato) jelent. Azon szlávok nevezik el, kik e vidéken az avarok jobbágyai voltak.

Területe három vármegyéhez tartozik: Veszprém, Zala és Somogy megyékhez.

A Balaton haszonvételei különfélék, ezek között a közlekedés, a halászat, a nádlás és a fürdő a leghasznosabbak.

A közlekedés vízen és jégen történik. A vízi közlekedés eszköze régente egy komp volt a tihanyi révnél. Gróf Széchenyi István kezdeményezésére 1846-ban bocsátottak vízre egy gőzhajót, neve Zala nagy költőjéről „Kisfaludy“ volt.

Télen a Balaton két-három hónapra keresztül jég alatt szokott lenni. Mihelyst a sima jég kellőképp meg van erősödve, kocsik és szekerek minden kerülés nélkül a jégen szoktak a két part közt közlekedni.

A halászatot közönséges paraszt halászok üzik. A téli halászat főleg fogásra irányul. Ezt a halat, míg $2\frac{1}{2}$ kilónyivá nem nő, süllőnek, azontul fogasnak nevezik. Nyáron mély vizekben tanyázik, télen a jég közelébe jön, a víz felszínére. Ősszel a garda jön nagy tömegekben a víz felszínére. Nagy mennyiségben fogják a pontyot, kárászt, compót, csukát s a harcsát, mely itt 70–80 kilónyi nagyságra is megnő.

Nyáron napközben viszik le a halászok a hosszú hálót és kifeszítve a vízbe leeresztik. Az ilyen helyet egy kákából kötött és *kacér*nak nevezett készülékkel, mely folyton a víz színén libeg, jelölik meg és hajnalban még sötéttel mennek be érette csónakon és szedik össze a hálót a bennlevő halakkal és rakják át a csónakba. Az ilyen halászcsonak régebbi időben rendszeresen egy darab óriási tölgyfa-törzsből volt kivájva; ez nagy viharban, ha az ember lefekszik a fenekére, biztos kiállja a hullámok csapását és nem merül el.

A téli halászat csónakok nélkül történik. Beviszik a nagy hálót és ahol le akarják ereszteni, ott sorban lékeket vágnak a

Balaton-i tájkép.

(Mészöly Géza képe után)

jégen. E lékek közt, egyik nyílástól a másikig, tolófával nyomják át a hálót és aztán épen úgy süllyesztik le, mint nyáron.

Nádja nincs mindenfelé a Balatonnak, de a nagy öblözeteknél jelentékeny mennyiségben terem. A nádat a jégen vágják le, kévékbe kötve partra szállítják és építkezési célokra adják el.

Régen a parthoz közel lakók nyári ünnepnapokon gyalog és kocsin tömegesen mentek a partra, s meleg délutánokon valóságos vásár módjára zibongtak a tó sekélyes vizeiben és homokos partjain. Ma már csinos, kényelmes fürdőtelepek vannak a partokon. Ezek közt első Balatonfüred; a tihanyi apátságé.

A Balaton tükrének színe folyton változó. A fényes, világos szürkéskéktől kezdve, a világos zöldön, világos kéken kereszt-

tül a sötét zöldig és sötét kékig rohamos változatosságban tűnnek elénk színei. Gyakran ugyanazon időben egyszerre látjuk Tihany ormáról, vagy az akaratyai magaslatról (a tó keleti partján, Kenese mellett) az egész színpompát. E színpompának oka, mint a tengeren, a felhőtlen vagy felhős ég színeinek visszatükröződése.

Befagyva, jéggel borítva, egészen más arccal áll elénk. Nyárban velünk mosolyog, velünk búsul, s fénye, zaja, hullámozása, színe együtt élnek, együtt mozognak gondolatainkkal. Halász-csónakok, gőzösök és vitorlás hajók úszkálnak vagy álldogálnak a tó messzeségein. Kémkedő gémek a vízszéleken. Vadludak és kacsák ezrei úszkálnak a mélyebb vizeken vagy a nádasok belső oldalán. A sirályok és halászmadarak fehér szárnyai villognak a víz síma fölszínén, vagy tarajos hullámain. Örök mozgás mindenütt.

A Balaton téiben rideg, komor, halotti alak az előtt, ki a nyárit ismeri és szereti. Mindent jég borít, a jeget mindenütt hó s a havat köd lepi el. A jég eltemeti a színt, a ragyogást, s az életnek minden mozgását. A köd elföldi előlünk az átelleni, távoli partok változatait, sőt körvonalait is. Ha szélesend van: a teremtés előtti némaság nyomja lelkünket; ha fürgeteg fú, eltűnik minden; a jégen szabadon száguldó vihar szürke hófelhővel borítja be az egész Balatont. Hideg, tiszta nappalon nagy ritkán látunk egy-egy kocsit vagy egy csapat halászt a messzeségből. Egyes ember nem indul neki a befagyott Balatonnak. Nagy köd vagy vihar esetén halálos vállalkozás lenne a magános átmenetel.

A jég meghasadását a parti lakos *rianás*nak nevezi a harogó és riasztó hangról, melyet a hasadás okoz. A rianás gyakran öt, tíz, tizenöt kilométer hosszú s rendszerint a tó hosszában támad. A 30—40 centiméter vastagságú jég a rianáskor gyakran egy-két lépésnyire elválik egymástól s a hasadékban szabadon csattognak a vizek. Vajjon mi okozza a rianást? Fő s talán egyedüli okául a szél nyomását tekintjük, mely a Balaton közepén oly súllyal nehezedik a jégre, hogy ez, észrevehetlenül bár, nagy messzeségen behorpad s a vizet a két part felé szorítja; de mikor a szél nyomása megszűnt, a kiszorított víz visszatolul, a jeget fölnyomja s e közben kettéhasítja. A szélnyomás okozza a rianás elválását, s ami gyakran történik, újra visszázárdását is.

Sokszor megtörténik, hogy a jég még elég szilárd, de a nagy vihar fölszagatja s hajtja maga előtt. Akit a jégen talál, ilyenkor az nem menekülhet. 1828-ban nyolc alsóörsi halászt egy nagy jégtáblán hurcolt a víz tova. A parti lakosok látták a veszélyt, de nem segíthettek. A jégtábla estennen a part felé vonult, a veszélyben lévők segélykiáltása kihallatszott a partra. Családjuk a parton imádkozott. Este megfordult a szél, ólmos eső kezdett esni, beállott a teljes sötétség s a jégtábla a partról vissza a Bala-

ton közepe felé kezdett úszni. A halászok, buzgó vallásos emberek, templomi zoltárokat énekeltek utolsó perceikben. Szent énekük zokogó hangjai mind lassabban-lassabban szállongtak a síró nők és gyermekek fülébe. Egyszer elhallgatott a hang, a sötétség s a vihar és a hullám eltemette a szent dalok éneklőit.

Eötvös Károly után.

(Vágó Pál rajza után.)

Balatoni halászcsonak.

12. A látott hal.

Szent Márton napjai¹ körül az idő már késő ősze jár. A fák lombja, elsárgulva, rég lehullott és a Balaton szabadon vágatató, borzongatósan hideg szele a tihanyi fokon végig söpörve, fölkapja azt a lombot, megkavarja a nagy ürben, azután — mintha únná a játékot — kiereszti. A lomb elül a habok taraján, mint a felriasztott seregélymadár kóválygó csapata az ingó nád sűrűjében.

Az avar² fakó színben, a szántódi³ nádas aranyos barnában alussza álmát s a madárvilág is teljesen megváltozott; vele az egész tó képe, melynek oly jellemzően kiegészítő része éppen a madarak élete, mozgalma.

Eltűnt a küszvágó,⁴ mely sokaságával, lengő repülésével, hófehér színével a tó nyári képének olyannyira megadja a tenger zamatát.

A kócsag, a szürke és vörös gém már nem riadoz fel a szélvizekből; a bölömbika⁵ elhallgatott; a nádiveréb rikácsolása azoképen.

Most a vadludak, a siető, részben az észak messze tájairól érkező rucaseregek uralkodnak a levegőben, az északi sark tájáról való bűvárok pedig a nyugtalan vizeken, de igaz, a lócsér⁶ is kering és lebeg a habok fölött, csakhogy vendég voltát rögtön elárulja: megjelenik — eltűnik.

¹ *Szent Márton napjai*: nov. 11. és nov. 12. Az egyik Márton püspök, a második Márton vértanú napja.

² Kiaszott, megszáradt, füves mező.

³ *Szántód* Tihanyal szemben, a somogyi parton.

⁴ *Küszvágó*: a halászó madarak egyik faja.

⁵ *Bölömbika*: gázló-madarak egyik faja; hangja kurta bömbölés-forma.

⁶ Madárfaj.